

PATRIMONI FLORA // Gabriel Mercadal i Modesta Juanola > TEXT I FOTOGRAFIES

La graciola

Una planta metzinosa molt rara a les Gavarres i a l'Ardenya que antigament havia estat utilitzada com a medicinal, però que ara està pràcticament en desús.

Gratiola prové del llatí (*Gratia Dei*) que significa gràcies a Déu, i fa referència a l'estima que va obtenir aquest vegetal durant el Renaixement com a planta medicinal que era utilitzada per curar tots els mals. Per altra banda, *officinalis* indica que antigament es venia a les oficines de farmàcia.

En català també s'anomena herba del pobre o herba del pobre home, noms que fan referència al baix preu que costava obtenir un purgant tan eficient, així com herba de les tercianes per les suposades virtuts de la planta per fer desaparèixer les febres.

La graciola és una herba perenne i erecta de 20 a 60 cm d'alçada. Les fulles, oposades, lanceolades i dentades a la part terminal, fan de 2 a 4 cm de longitud i tenen 3 (5) nervis ben marcats a la part basal. Les tiges són buides en llur interior i de secció quadrada. Les flors, solitàries a l'axil·la de les fulles i llargament pedunculades, tenen 5 pètals que formen un tub groguenc de 16 a 18 mm a la base mentre que a l'àpex són lliures i de color blanc-rosat o blancporpra; quatre estams (2 d'ells estèrils) i un estil. El fruit és sec en càpsula. Floreix del juny al setembre.

La primera notícia d'aquesta planta als Països Catalans deu correspondre a la citació que féu el gallec Miguel Colmeiro dels Pirineus catalans en la seva etapa com a professor de botànica de la Universitat de Barcelona.

Pel que fa a les primeres citacions més precises geogràficament es deuen als farmacèutics-botànics de la vila d'Olot: Ramon de Bolòs i Estanislau Vayreda, emparentats pel casament del primer amb la germana del segon. Ambdós apotecaris recol·lectaren, per separat, la graciola a principis de la dècada dels 70 del segle XIX al pla Politger de Sant Jaume de Llierca i a Agullana a l'Alt Empordà. A partir de les citacions d'ambdós olotins es començà a conèixer millor la distribució d'aquest vegetal. Pel que fa a la Selva i al Gironès, la primera notícia es deu a M. Llenas que la va

recol·lectar a Vidreres el 1907. Posteriorment es van anar descobrint algunes poblacions gràcies a d'altres botànics i naturalistes (A. Xiberta, J. Codina, P. Font i Quer). Després del període de Font i Quer, altres botànics com Pere Montserrat, Antoni i Oriol de Bolòs, Lluís Vilar i Xavier Viñas, entre d'altres, afegiren informació.

Distribució i ecologia. És una planta de distribució centreuropea, que creix en jonqueres d'aigua dolça i prats humits de la terra baixa del nord-est de Catalunya: plana de la Selva i rodalies, Conflent, Baix Vallespir, peudemont del massís de l'Albera, vall de Maçanet de Cabrenys al massís de les Salines i Clot d'Espolla. En general la graciola és una planta força rara i les àrees on és més abundant són l'Albera, les Salines i la plana de la Selva des d'on arriba a enfilarse fins a les primeres estribacions de la serralada Litoral (massissos de les Gavarres i Ardenya).

A les Gavarres, la graciola només es fa entremig de les roques de la resclosa de la riera Verneda, municipi de Cassà, situada a la zona de contacte amb la plana, on és molt rara. I també prop de can Costa, municipi de Llagostera, en una petita depressió de terreny enmig d'una brolla de bruc d'escombres amb pi pinyer on s'acumula l'aigua d'escorrentia. Al seu voltant creixen altres plantes pròpi-

Una planta força rara

La graciola –anomenada científicament *Gratiola officinalis*– és una herba de la família de les escrofulariàcies que creix a les vores d'aiguamolls, jonqueres i prats humits. A les terres catalanes és una planta força rara i només es troba al nord-est de Catalunya. Antigament la graciola fou molt emprada com a planta medicinal, si bé en l'actualitat ha caigut pràcticament en desús per la seva gran toxicitat i raresa.

es d'aquests ambients humits com l'hipèric humifús (*Hypericum humifusum*) o la jonquina (*Juncus inflexus*). A l'Ardenya es localitza a les primeres estribacions del massís en jonqueres acidòfiles i mulladius al pantà de mas Caldes, vora can Narcís, municipi de Vidreres, a la riera de Cabanyes, i als voltants de Santa Ceclina.

Protecció i amenaces. La graciola és una planta que està desapareixent a bona part d'Europa per la pèrdua dels seus hàbitats i pel canvi del mètode d'explotació de la terra. Aquest fenomen és tan important que fins i tot hi ha un pla de reintroducció d'aquest vegetal al cantó de Zuric, alhora que la planta s'ha protegit a tot Suïssa, França i Alemanya. A Catalunya, la planta pateix la mateixa dinàmica i moltes de les seves poblacions citades a primers i mitjans del segle passat no han estat retrobades tot i les continuades prospeccions dutes a terme.

Si no volem arribar a l'estat en què es troba a Suïssa, on se n'han perdut el 80% de les poblacions, hem de canviar de política ambiental, evitant el creixement i el consum desmesurats per tal de conservar la major extensió possible de territori en estat natural, especialment les zones humides –estanyes, basses i prats–, on es

desenvolupen moltes plantes que augmenten la diversitat biològica.

Usos i virtuts. Planta molt emprada antigament a Europa central com a laxant dràstic, depurativa i vermífuga. És una espècie metzinosa que ha produït enverinaments mortals en els casos en què l'han utilitzada com a abortiva o cardiotònica. En tot cas, l'enverinament per graciola és rar ja que la planta no s'assembla a cap altra espècie vegetal amb propietats alimentàries i, d'altra banda, la planta té un gust amarg, vomitiu i molt desagradable. La ingestió de quantitats importants d'aquesta planta sol provocar vòmits, alteracions visuals, dolors abdominals, diarrea intensa i, com hem dit, fins i tot la mort. En cas d'intoxicació, s'aconsella administrar al pacient molta aigua calenta per tal de facilitar l'expulsió del verí, i tot seguit proporcionar-li begudes calmants i mucilaginoses.

Actualment, s'ha deixat d'utilitzar com a cardiotònica per la seva toxicitat i en canvi, es torna a emprar tímidament en la farmacopea homeopàtica, com a depurativa i diürètica en els casos d'artritis i en les afeccions hepàtiques, de gastroenteritis crònica, còlics, afeccions renals i, fins i tot, s'indica per combatre la nimfomania ☞

→ Aclariment sobre l'article de les cassoletes

Al requadre de la pàgina 79 del número 1 de la revista, on parlava de l'excel·lència de l'hàbitat que representen les cassoletes per a diverses espècies de flora i fauna, jo hi posava com a exemple, a part d'algunes plantes, el crustaci del grup dels anostracis anomenat *Branchipus schaefferi*. Doncs bé, sembla que l'animaló d'aquest grup d'invertebrats que hi viu no és pas *Branchipus schaefferi* sinó *Tanymastix stagnalis*. Així ho diu en Dani Boix, biòleg de la Universitat de Girona, especialista en aquest grup, en un article publicat al número 70 de la revista científica *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, apareguda el mes de desembre del 2002. En aquest article en Dani fa molts comentaris sobre el que se sap actualment dels anostracis a l'àmbit ibero-balear i aporta moltes dades sobre els anostracis dels Països Catalans. Segons en Dani, *Tanymastix stagnalis* té més exigències quant a transparència i quantitat d'oxigen a l'aigua que no pas *Branchipus schaefferi*, que pot viure en aigües més tèrboles i amb menys oxigen. A més, *Tanymastix* és l'única espècie de les cassoletes granítiques de l'Ardenya, i encara que *Branchipus* també pot viure en cassoletes granítiques, en Dani només l'hi ha trobat a Riudarenes ☞ XAVIER VIÑAS

Vista general de la planta de la graciola.